

Alheden. (Minder fra Viborgegnen.)

Af Daniel Bruun.

Det hændte mig i Saharas Ørken, hvor, som Araberen siger: "Horisonten ingen Grænser har". Det er hændt mig paa Højsletterne i Islands Indre, naar jeg ved Aftenstid efter det lange Ridt over Øderne sad i Teltaabningen og saa ud over de let bølgeformede Sletter mod Jøklernes hvide Kupler -; men navnlig er det oftel passeret, naar jeg færdedes til Hest paa de flade Sander med de forræderiske Jøkelelve nedenfor Vatnajökul - at Tankerne uvilkaarlig er ilede hjem til de herlige Hedestrækninger i Viborgegnen, til Alheden, hvor jeg elskede at færdes som Dreng, hvor mine Udlængsler fødtes, naar Lyngen blomstrede, og Bakkeøer og Kæmpehøje svømmede i Horisonten, og hvor man endnu i min Barnedom kunde have Held til at se Tatere "trave" hen over Hedesletterne - dengang, da Heden endnu var ren og skær jomfruelig.

Der var en Tid, siger Geologerne, da Indlandsisen dækkede Størstedelen af vort Fædreland, dengang dannedes de store Hedesletter ved Israndene, paa lignende Vis, som Sanderne paa Island den Dag i Dag, og de saa sikkerlig ud som disse, kun havde Mennesket endnu ikke fundet Vej saa langt mod Nord.

Hist oppe paa Jøklernes tilsyneladende uendelige, hvide Flade glimter den evige Is; men nede foran den af Rifter og Sprækker kløvede Jøkelrand ligger mørke Grusdynger og Moræner, mellem hvilke det afsmeltede mælkehvide Vand baner sig Vej i utallige bugtende, smaa og store Løb, frem over den milevide, flade Sande, som strækker sig frem mod Havet. Stundom skærer en lys, hvid Stribe sig frem over Sanden. Det er Jøkelelven, der i voldsomt Fart kommer brusende ud af Jøkelranden for at glide fremad mod Havet, medførende Ler og Kviksand. Paa Sanden antager Smaabakker, store Rullestene, og hvad der ellers hæver sig lidt over Overfladen, forunderlige Former i det flitrende Sollys paa Grund af Lysbrydningen. Langt borte svømmer de som Øer og Holme over Horisonten, og til Tider forekommer der prægtige Luftspejlinger af fjærne terrængenstande. Vover en enkelt gang Mennesker sig frem over Sanden naar Jøkelelvne med deres farlige Bund ikke er alt for slemme, ser man paa lang Afstand deres smaa Heste tegne sig som mægtige Karavaner i Ørkenen.

Erødet stille Vej, glider der mægtige Søjler af Støv og Sand langsomt hen over Sanderne, rejst af Hvirvelvindene; men blæser det op, staar alt, Himmel og Jord, i ét, og Sandstormene farver Jøklen mørk og dækker Isranden. Da er det ikke godt for Mennesker og Dyr at finde Vej gennem Ørkenen; men aldeles umuligt er det at færdes derinde, naar "Jøkelløbene" pludselig kommer: Dumpe Drøn, ligesom fjærne Kanonskud forkynder, at Isdækket pludselig er revnet, og snart øjner man et bølgende Hav, der bruser frem over Sletten; det opstemmede Smeltevand har brudt sig Vej gennem Isranden og flyder bort. Paa Havbølgerens Overflade synes man at bemærke utallige Sejlere, der med rivende Fart skyder fremad. Det er kæmpemæssige Isstykker, som føres afsted for maaske efterhaanden at sønderbrydes, eller for ogsaa at strande hist og her paa Sandfladerne, hvor de siden, naar Vandet er faldet, bortsmelter, efterladende vældige Huller.

Saa indtræder der atter Ro for en Tid. Jøklen har faaet Luft, og Elvene tyndes ud. Terner kommer ved Foraarstid i tusindvis og yngler paa de enkelte vandfrie Flader, hvor der findes lidt Vegetation af Dværgpil, og de fylder Luften med deres øredøvende Skrig. Nogle faa Struntjægere har maaske Unger ved Stranden. Deres mørke Skikkelser tegner sig langvejs fra i Luften eller

paa Stranden - men ellers er der intet Dyreliv i denne Ørken. Ingen Lyd af summende Bier, brægende Faar eller Hyrdernes Sang lyder i ens Øre. Den store Stilhed hersker overalt - fra Jøkel til Hav, ligesom engang for Tusinder af Aar siden paa Jyllands let bølgeformede Sletter, forinden de dækkedes af Hedelyngen - dengang, da Viborgomraadet laa under Isen, og da Jøkelranden gik fra Egnen vestfor Silkeborg mod Nord til Dollerup-Bakkerne og derfra mod Vest henimod Holstebro - dengang da Karupaa og Holstebroaa var Jøkelelve, og Alheden og Landet mod Vest laa som store overskyllede Sander mellem Indlandsisen og Vesterhavet.

Jøklerne svandt langsomt bort, og Sanderne med de gamle Lejer for Jøkelelvene blev tilbage. I Aartusinder har de ligget hen med Overfladen næsten uforandret, som for længe, længe siden. Lyng og Krat groede op, vel ogsaa Skov et og andet sted, hvor Grunden var god. Mennesket vandrede ind og fæstede Bo i Aadalene og paa mere frugtbare Strækninger, men store, vidtstrakte Hedestrækninger fik Lov at ligge ubeboede hen Aarhundrede efter Aarhundrede, som Jagtdomæne for Egnens Herremænd, og som Hjem for de omvandrende løse Eksistenser - indtil de i vor Tid er dragne ind under Civilisationen. Hedens Tid er kommen.

Fra mit Barndomshjem paa Asmild Kloster havde man den skønneste Udsigt gennem Udhugninger i Haven til Viborg, hinsides Søen, og naar jeg steg op paa Kvisten, eller endnu bedre, naar jeg kravlede op paa det store Loft over den gamle Kirke, kunde jeg over Ebletræerne i Haven skimte Skovene ved Hald ude i Horisonten en Milsvej mod Sydvest. Naar ved Foraarstid et lyst grønligt Skær viste sig derude, vidste jeg, at Bøgeskoven var grøn, da droges jeg af længsel.

Længere mod Syd øjnede jeg det berømte Lyshøj og Egnen for Blichers Fortællinger - altsammen Steder, der, saa langt jeg kan huske tilbage, havde en uendelig dragende Magt over mig. Og saa vidste jeg, at endnu længere borte, bag Skovene ved Hald laa Alheden, hvor der endnu i mine Drengenaar færdedes Tatere eller Natmandsfolk. Jeg husker, at jeg endog en Gang, det var vistnok før Krigens Tid, da Jærnbanen til Viborg var under Bygning - saa en Del af dem lejrede udenfor Birgittelyst Kro ved Hald Sø. I lang Tid drømte jeg om det frie, herlige Liv, jeg forestillede mig, at disse Mennesker maatte føre, derude paa Heden.

Alheden er ikke længere uberørt af Civilisationen, siden Viborg-Herningbanen er bleven aabnet i 1906. Nu kan man i nogle faa Timer fare hen over de mørke Heder, hvor man tidligere i hele Dage maatte age frem ad sandede Hedeveje for at naa fra Viborg over Alheden til Herning, denne opblomstrende nye Hedeby. Ikke mindre end 6 Stationer findes paa det Stykke Vej, og ved de fleste finder man allerede nye Bygninger, især Købmandsgaarde, rejse sig. Deres hvide Cementstenshuse glør slemt i Landskabet, men inden ret længe vil der gro smaa Byer op ved de bedst beliggende af dem. De vil lette Opdyrkningen og Udnyttelsen af Hederne; og en Mængde Mennesker vil finde Føden, hvor kun enkelte før kunde leve.

Banen gaar først et Stykke langs Viborg Søndersø, derpaa videre forbi den smukke Viborg Plantage til Hald Egeskov, saa forbi Hald Gaard til den første Station paa Banen, Bækkelund, der ligger overfor en prægtig Kløft i Skoven. Stationsbygningen er en af de smukkeste paa Herningbanen, hvor Stationsbygningerne i det hele taget udmærker sig ved at være stilfulde. Fra selve Bække-

lund Hotelhave, der ligger nær ved Stationen i yndefulde Omgivelser, er der den skønneste Udsigt over Hald Sø til Bøgeskoven paa den Halvø, som skyder sig ud i Søen og til Hedebackerne hinsides, endvidere til Voldstederne af det gamle Hald, baade det, der ligger ud for Bækkelund, og hvor formodentlig Niels Bugge boede, og det, der ligger længere borte: Bispens Hald, hvor et gammelt Murstenstaarn er bleven restaureret, og hvor interessante Udgravninger er blevne foretagne af Herredsfoged Krabbe.

Hvor huskede jeg ikke det mægtige Indtryk, denne Natur gjorde paa mig, da jeg som ni Aars Dreng her var paa Skoleskovtur. Vi spadserede paa vore Ben fra Viborg herud, og vi lyttede til, naar vor gamle Rektor, den bekendte Patriot, Professor F.C.Olsen, og Overlærer Wolle ("Dr. X. X.") forklarede os om alle de historiske Minderester, medens vi gennem "Guldbergs Allé" nedenfor Terrasserne i Hald Have, en af de skønneste i Landet, vandrede langs Søbredden ud til Ruinerne. Senere besøgte jeg ofte Hald, navnlig i Lejrtiden, og føjtede om med Soldaterne i Heden og kom udaset hjem.

Det var en glimrende Tid for Viborg By og for Egnens Beboere, naar der hver Sommer kom 10,000 Mand, som her i Læ af Skovene laa i Teltlejr, for at spredes til Øvelse paa Hederne. Skovene genlød af Musik, naar Tropperne rykkede ud og ind, eller naar der blev holdt Fest som paa Fredericia- og Isteddagene. Officererne havde her en fortrinlig Lejlighed til at samles med Kammerater fra fremmede Garnisoner. Det styrkede Kammeratskabet. Første Gang, Lejren holdtes ved Hald, var i 1868 og sidste Gang i 1880. Da havde jeg den Glæde at være med som Officer.

I Egeskoven blev der i 1906 afsløret et smukt Monument til Minde om Lejrsamlingerne ved Hald og daværende Kronprins Frederiks Ophold i Lejren som Divisionsgeneral. Det staar paa den Plet, hvor Kongeteltet var rejst i 1868 og i Nærheden af Divisionsgeneralets Teltplads.

Hvor husker jeg Alheden, som den var engang. Hvor mindes jeg, for fyrretyve Aar siden, den 13. Juni 1869, da jeg, som der staar i min Tegnebog fra den Tid, fik Lov at følge min afdøde Far og hans gode Ven, den senere Justitssekretær Morville, ud paa Alheden til Karup. De var begge lige interesserede i Hederens Beplantning, og de havde et Par Aar forinden, i 1866, været med til at stifte Hedeselskabet under Dalgas Auspicier. De var begge "Hjemmefødsninger", men naar det gjaldt Heden og Hedesagen, havde de et vidt Udsyn, ligesom de levende interesserede sig for at frede om de historiske Minder i Viborgeggen, hvorom det interessante Musæum bærer Vidne:

Det var Søndag. Lejrtiden var ved at begynde; vi mødte Ingeniører, som var i Færd med at sætte Felttelegraphen op mellem Viborg og Lejren. Vi agede langs Viborg Plantage mod Hald Egeskov, foran hvilken Artilleriets Øvelsesplads var afmærket, saa gik det ned gennem Skoven med Rytterilejren til Højre og lidt senere forbi Fodfolkslejren paa Agrene mellem Skoven og Hald Hovedgaard, bag hvilken vi saa Hald Sø, Bøgeskoven og Hedebackerne paa den modsatte Side. En Gruppe Telte var rejst til 6te Bataillon, som Dagen efter skulde rykke ind i Lejren. De tegnede sig smukt mod Omgivelserne. Fra Egeskoven kom vi ud paa Hederne og passerede Stanghede By, hvor man var i Færd med at grave en Brønd til Soldaternes Brug. "Daubjerg Daas" laa som en mægtig ensom Bakke i Nordvest, og bag Egeskoven skimtedes Finderup, hvor det store Drame, Erik Glippings Mord, jo fandt sted den 22. November 1286, til Minde om hvilket der i vore Dage er rejst et Stenkors.

Efter at have passeret Bakken ved Fallesgaarde og siden Frederiks Kirke og Præstegaard, var vi paa den aabne Hede. Stendalgaard Plantage laa i Horisonten til Venstre, og de tyske Kolonisters Huse saa vi til Højre. Vi passerede "Firhuse" og kom ind paa Karup Hede. Saa langt Øjet rakte, laa Alhedens vidtstrakte, brune, bølgeformede Tæppe for os. Forude tegnede Karup Kirke, der jo en Gang i katolsk Tid var et yndet Valfartssted, sig som en skinnende hvid Plet. Det var vor Rejses Maal. Endnu en Stund, og Karupaaens brede, grønne, frugtbare Dal aabnede sig for os. Det var de storartede Engvandingsanlæg, som under Engmester Feddersens Ledelse her blev foretagne af "Hedeselskabet", hvilke Besøget gjaldt.

Senere har jeg adskillige Gange - bl.a. i Lejrtiden 1880 - og igen for et Par Aar siden været i disse Egne for at glæde mig over den herlige Natur. Jeg mindes navnlig en Gang i August:

Det er tidlig Morgen, lige før Solen er staaet op. Der høres ikke en Lyd. Taagen ligger klam og kold hen over de bølgende Lyngflader. Pors, Stargræs og Lyng drypper af Væde, og "Tørveskruerne", eller "Tørverøjlerne", som Tørvestakkene kaldes, tegner sig utydeligt og mørkt mod den graa Luft. Vandpytterne ligger blanke og hvide mellem de sorte lyngtotter, mellem Tyttebærbuske, Revlinger og Stargræs, som Bønderne bruges til Strøelse. Gamle, forsjaskede Urfuglefljer hænger paa Lyngtoppene eller ligger i Hulvejens Sand, hvor Fuglene holder af at boltre sig, naar Solen skinner, og det er varmt, og hvor de søger Biller og Insekter i Studenes og Hestenes Gødning.

Solen er ved at staa op. Det mærker man paa Lysningen i Taagen. En Hedelærke flyver pludselig forskræmt op og basker med Vingerne, saa Vanddraaberne sprøjter til alle Sider. Lidt efter høres andre Fuglestemmer, først pippende og svage, saa stærkere - alt som Lysningen tiltager i Øst. Skønt Taagen ikke er helt svunden, er det dog blændende lyst, og Solen ses som en stor rød Skive, forbi hvilken Taageskyerne driver. Spindelvævene mellem Lyngbuskene begynder at glimte. Naturen drager paany Aande. Livet begynder at pulsere, og Lidenskabernes Glød tændes med Solen; Urhanerne eller "Urkokkene", som Bønderne kalder dem, er allerede i bevægelse. Man hører dem flyve rundt og "skoggre". Det maa være en gammel Hane, thi Parringstiden er forbi. De Dage er endte, da Hannerne med deres Kalden hidlokkede de flygtige Hunner, som i den aarle Morgen drømte om Elskov. Nu er Hanner og Hunner gaaet hver for sig - ja, de allerældste og stærkeste Hanner har maaske emanciperet sig fra de unge - akkurat ligesom de gamle Bukke har for Vane. Nu er Kyllingerne udrugede og allerede saa store, at deres lange Halse titter op af Lyngen. Det er ved Tiden, da Flokkene spredes i Nærheden af Rugepladserne.

Taagen letter, og Solen begynder at brænde; lys og venlig ligger den vidtstrakte Hede, hvor Kæmpehøjene og de ensomme Boliger tegner sig skarpt over Fladen, medens Granplantagerne i Horisonten kun ses som en utydelig blaagraa Stribe. Moserne med Hængesæk og Kviksand ligger nede i Lavningerne, hvor alfarvet, rødt Vand ses i Sumpene, men gennem Dalen løber Aaen muntert mellem grønne Enge, der er overrislede ved kunstige Anlæg. Ørreden boltrer sig i Vandet og Bekkasiner og Tredækkere ligger gemte ved Bredderne. De flagrer op paa langt Hold, forjagede som de allerede er. Men ude fra Heden, maaske en halv Mil borte, høres Hjejls langtrukne Fløjt.

Ved Aaer og Kær er der ganske tæt bebygget; men ude paa den flade, endeløse Hede ligger Huse og Gaarde endnu langt fra hinanden; dog, det varer næppe længe ved, nu skal det hele jo dyrkes eller

plantes, og med Tiden forsvinder al den gamle Herlighed. Sten Blichers Hede er forlængst ikke mere til, og der, hvor Taterne i Fortiden førte deres herlige omflakkende Nomadeliv, der puster Lokomotivet nu fremad.

Heden som saadan er profaneret. Det finder alle vi, som elskede at færdes derude i den højtidelige Ensomhed, naar Sommersolen skinnede paa de violette Hedesletter, som flimrede i Solvarmen.

Da kunde Øjet fryde sig, naar Gyvel stod i Blomst, og Revling og Tyttebær bar Frugt - da kunde man traske afsted, fri og glad, saa langt Horisonten rakte, uden at nogen Mors Sjæl antastede en. Da sang Hedelærken Ørkenens Glæder og Sorger ud i Guds frie Natur, nu slaar den sine Triller i alt for stor Nærhed af menneskelige Boliger, og nu føjter Cyklisten der, hvor fordem Zigøjneren drev om. Nu er der kommet Jagtlove og Forbud, og en stakels Djævel, der med Bøsse og Hund er kommen uforvarende langt ud fra sin Vej, bliver nappet og mulkteret.

Nej, i gamle Dage - da kunde man endnu vandre hele eller halve Mil uden at træffe paa menneskelige Boliger eller opdyrkede Agre, - den Gang, da kun Kartoffeltyskerne drev Agerbrug derude efter primitive Former.

Nu er der kommet mange andre til - ikke blot Jyder, men ogsaa enkelte Folk fra Øerne. En sjællænder f. Eks., hvem de vældige Arealer havde stukket i Øjnene købte sig et lille Hus. Det indeholdt to Værelser og et Køkken. Til Huset hørte to smaa lyngklædte Skure, en Ko, et Par Stude, en Gris, selvfølgelig en lille Køter - og ét Tusinde Tønder Land. Men hans Rigdom var ikke hans Jord, hans Hus eller hans Kreaturer alene, det var fuldt saa meget hans Børn - og dem havde han et Mylr af.

Overhovedet forbavses man ved overalt at se halve, ja hele Dussin af dem opmarcherede foran de Gaarde og Huse, man passerer. Heden maa ikke være saa gold endda - den giver Føden til mange Munde.

Gaardene, særlig ved Kærene, er vel byggede, takkede med Lyng eller Halm og rummelige, med store Møddingspladser til det "lækre Møg", en halv Snes Køer, foruden Stude, Grise, Gæs og Høns, ja ofte et Spand Heste er Besætningen paa en Gaard i Heden, og om hver Gaard er der, takke være "Hedeselskabet"s Bestræbelser altid en lille Have, omgivet af et Fyrretræs-Løbælte. Der ses maaske et enligt Frugttræ og mange Blomster: Reseda, Asters, Evighedsblomster samt Lavendler og Kamilleblomster. Hist og her øjner man en lille Plantage i Opvækst; men Heden egner sig i disse Egen, paa Grund af Alen, ikke godt til Træplantning.

"Hedeselskabet" og det nylig dannede Selskab til Hedernes Opdyrkning vil dog næppe give tabt.

Allerede har man hørt det Raab: "Fred et Stykke Hede, inden den forsvinder." Derved har "Hedeselskabet" faaet en glimrende Attest for, at dets Virksomhed i Økonomisk Henseende er lykkedes fuldt ud.

Ak, hvor forandret!

I gamle Dage færdedes de løse Eksistenser frit og ubunden paa Alheden; nu lader man Fangerne fra Horsens Tugthus under Opsigt arbejde paa Hedens Tilplantning.